

مطبوعات اصفهان در دوران قاجاریه

ستار شهوازی بختیاری

قسمت چهارم (آخرین قسمت)

فرهنگ

نوع و روش: روزنامه خبری، سیاسی، فرهنگی و علمی
صاحب امتیاز و مدیر مسؤول: میرزا تقی خان سرتیپ
کاشانی «معروف به حکیم‌باشی ظل‌السلطان»
تاریخ انتشار: ۱۲۵۸/۳/۲ ه. ش / جمادی‌الاولی /
۱۲۹۶ ه. ق.

فاصله انتشار: پنجشنبه هر هفته

قطع: بزرگ. چهار صفحه

خط: نستعلیق با کاغذ اعلا

حق اشتراک سالیانه: دو تومان در دو قسط، خارج اصفهان
به اضافه هزینه پست

آهنگی: سطری یک هزار دینار

چاپ: سنگی

چاپخانه: دارالطباعة دروازه دولت اصفهان

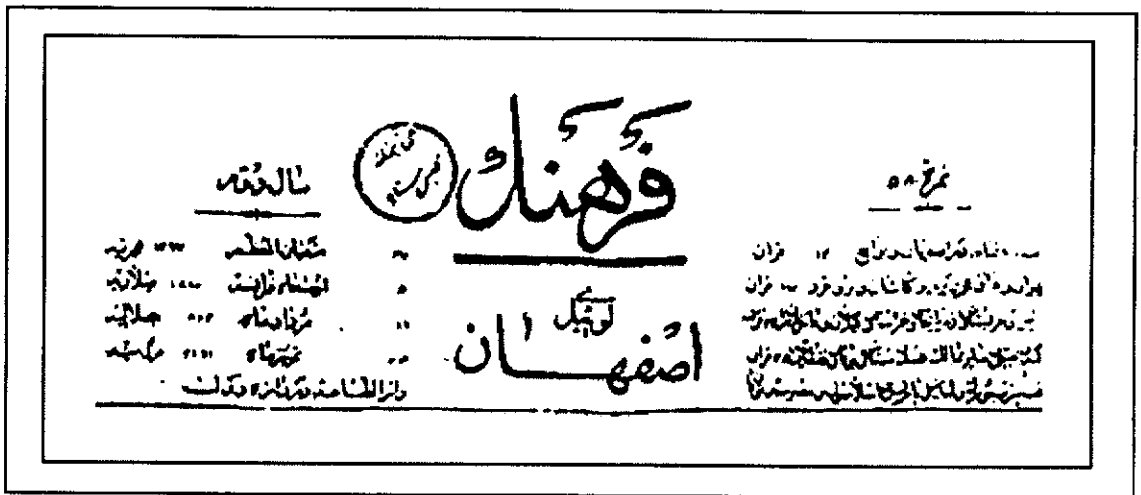
وابسته به: والی اصفهان

خطاط: میرزا عبدالرحیم خوشنویس متخلص به افسر و
میرزا فتح‌الله. پدر و پسر هر دو از برجسته‌ترین
خوشنویسان اصفهان. ظاهراً نخستین نشریه‌ای است که
در اصفهان چاپ و منتشر شده است و تاریخ مطبوعات
اصفهان با این روزنامه آغاز شده است.

یکی از وظایف اصلی این روزنامه درج اخبار ایالت
اصفهان، یزد، بروجرد، خوانسار و گلپایگان بوده است.
روزنامه فرهنگ روزنامه‌ای دولتی بود و با کمک
ظل‌السلطان فرزند ناصرالدین‌شاه که حاکم اصفهان بود
پا به عرصه وجود گذاشت.

مدیر آن در سرمقاله شماره اول در مورد خط مشی

نشریه نوشته است: «چون بعضی از روزنامه‌نگاران
مجبورند که در محامد و محاسن برخی از اعیان و
بزرگان و وزرا و امنا و غیره مشروحات لامعنی و
تملقات غیر موجه و ستایشهای فوق‌العاده در صحیفه
خود مندرج نمایند. لهذا خدمت مطالعه‌کنندگان صحیفه
فرهنگ عرض می‌کنیم که مشی فرهنگ به هیچ وجه به
نوشتن این‌گونه مشروحات لامعنی که خالی از هر گونه
سود و زیان است مجبور نیست و خود را از تعرض
مطالب مهمه آزاد می‌داند. مدح و ستایش بدون وجود
و ظهور علت موجه آن سبب تحمیق و تسفیه‌نگارنده
است. درستکاری و نکوکرداری لازمه تمدن و انسانیت
است. پس بیان این صفات بر فرض صدق از جمله
وقایع و سوانح محتاج درج در روزنامه نیست، بلکه
ظهور آنچه مخالف این صفات است سبب استعجاب و
تحیر اوهام و مناسب یادداشت در صحایف است.»
روزنامه فرهنگ حدود ۱۲ سال در اصفهان منتشر شد.
استاد محیط طباطبایی می‌نویسد: «از پاورقی‌های
سودمند متعددی که در سنوات متوالی این صحیفه یا
روزنامه فرهنگ چاپ شد رساله پنج‌گانه سید جمال‌الدین
معروف به افغانی است که با نسبت همدانی در این
روزنامه چاپ می‌شد.» سیدجمال خود این رساله را
برای روزنامه فرهنگ ارسال می‌کرده است. در تاریخ
تحلیلی مطبوعات ایران آمده است: «انصاف باید داد
فرهنگ اصفهان چشم و چراغ مطبوعات ایران در اواخر
عهد ناصری بود و روزنامه تبریز که در سال ۱۲۹۶ از
طرف دولت و به دستور ولیعهد در آن شهر انتشار یافت

مملکت ثابت می‌کرد. میرزا تقی خان کاشانی جوانی دانشمند و متحرک و شهرت طلب و روشنفکر بود و در وجود ظل السلطان وسیله تأمین آمال خود را می‌جست و ظل السلطان هم در استعداد ذاتی میرزا تقی خان وسیله مؤثری برای اجرای نقشه‌های جاه طلبانه خود می‌دید و بدین ترتیب تفاهمی کامل در میان ایشان به وجود آمد. وی را باید پایه‌گذار روزنامه نگاری در اصفهان دانست. اسماعیل راتین در کتاب فراموشخانه و فراماسونری در ایران از میرزا تقی خان کاشانی به‌عنوان «یکی از اعضای برجسته و مؤثر فراموشخانه میرزا ملکم خان» نام برده است.

آخرین شماره موجود: شماره ۲۳۶ سال ۶؛ کتابخانه مجلس شماره ۲
 رایبینو ۱۵۶ / براون ۲۶۲ / صدر هاشمی ۸۵۵ / برزین حرف ف / قاسمی ۶۸۳ / خماسی زاده ۲۶۵
 موجودی: آستان قدس: سال ۱۲- (۹۸-۱۲۹۶ ق) شماره ۴۰ تا ۹۰؛ دانشگاه تهران ۱۲-۱ (۱۳۰۷-۱۲۹۶ ق) شماره ۱ تا ۷۰۷، سال (۱۳۰۸ ق) شماره ۷۲۸، ۷۶۴؛ مجلس شماره ۱: سال ۹-۲ (۱۳۰۴-۱۲۹۷ ق)؛ مجلس شماره ۲: سال ۶-۲ (۱۳۰۱-۱۲۹۷ ق) شماره ۱۵۸ تا ۲۳۶ (سال ششم)

فروھی

نوع و روش: روزنامه خبری
 صاحب امتیاز و مدیر: آقا میرزا بهاءالدین
 تاریخ صدور امتیاز انتشار: ۶ خرداد ۱۳۰۴
 صدر هاشمی ۸۶۰ / برزین حرف ف / قاسمی ۶۸۹
 این روزنامه منتشر نشده است.

قابل مقایسه با روزنامه فرهنگ اصفهان نبود.» همو می‌نویسد: بعد از مرگ میرزا تقی خان، میرزا محمودخان از منشیان فاضل دستگاه ظل السلطان اداره آن را تا موقع تعطیل شدن ادامه داد. رایبینو تاریخ تعطیل شدن روزنامه فرهنگ را ۱۲ محرم ۱۳۰۸ ه. ق ثبت نموده است. ادوارد براون می‌نویسد: «یکی از شماره‌هایش یعنی (۳۶۲) که الساعه در جلو من قرار دارد به تاریخ ۲۱ رمضان ۱۳۰۳ ه. ق مطابق با ۲۳ ژوئن ۱۸۸۶ میلادی می‌باشد. صفحه اول آن ۵۳ شماره گذاری شده (که ادامه شماره‌های قبلی می‌باشد) در پایان روزنامه جملات زیر خوانده می‌شود. مدیر و ناشر: میرزا محمودخان، محرر: عبدالرحیم.»

با توجه به نوشته‌های براون، مشخص می‌شود که حداقل از ۲۱ رمضان ۱۳۰۳ ه. ق میرزا تقی خان دیگر مدیریت فرهنگ را عهده‌دار نبود نامبرده می‌باید قبل از تاریخ فوق فوت کرده باشد. استاد محیط طباطبایی سال وفات میرزا تقی خان کاشانی را ۱۳۰۳ ه. ق می‌داند. لذا وی ۷ سال مدیریت روزنامه را به عهده داشته است.

میرزا تقی خان کاشانی: متخلص به فرهنگ، پزشک مخصوص ظل السلطان بود که در زمان حکومت این شاهزاده بر ایالت فارس در تاریخ ۲۵ جمادی‌الثانی ۱۲۸۹ ه. ق روزنامه فارس را در شیراز منتشر کرد و به نوشته استاد محیط طباطبایی: «با استقرار ظل السلطان در حکومت اصفهان بار دیگر فرهنگ کاشانی به هوای انتشار روزنامه افتاد. در این موقع گرچه دامنه قدرت ظل السلطان در اصفهان به کمال خود نرسیده بود، اما با تأسیس مدرسه جدید همایونی و روزنامه فرهنگ و نظام اطریش و نظایر آنها، قابلیت خود را برای اداره

فکر نو

نوع و روش: روزنامه خبری

صاحب امتیاز و مدیر: اکبر آقاخان شیرویه

تاریخ صدور امتیاز انتشار: ۴ شهریور ۱۳۰۴

فاصله انتشار: هفتگی

صدر هاشمی ۸۷۴ / برزین حرف ف / قاسمی ۷۰۰

این روزنامه منتشر نشده است.

کارون

نوع و روش: روزنامه اخلاقی، تاریخی، سیاسی، اخباری

صاحب امتیاز و مدیر: میرزا جواد شیروانی

مدیر و نویسنده: سعید شیروانی

تاریخ انتشار: ۱۳۰۲ ه. ش شماره ششم سال اول، این

روزنامه در تاریخ ۸ میزان (مهر) ۱۳۰۲ ه. ش ۲۹ صفر

۱۳۴۲ ه. ق چاپ شده است.

تاریخ صدور امتیاز انتشار: ۱۹ فروردین ۱۲۹۹

میزان تیراژ در تعهدنامه: ۵۰۰ نسخه

فاصله انتشار: هفتگی

حق اشتراک سالیانه: ۵۰ قران، یک ورق بزرگ

چاپ: سربی

چاپخانه: بامداد اصفهان

محل اداره نشریه: اصفهان خیابان چهارباغ

مندرجات روزنامه کارون شامل مقالات گوناگون، اخبار محلی و کشوری بوده است. در بخشی از یک مقاله در این روزنامه آمده است: «خوب فکر کنید ببینید سر منشأ این خرابی، سرچشمه این فساد اخلاق و منبع این فقر و پریشانی کجاست؟ شما هر چه زیادتیر سعی و تلاش می‌کنید، هر چه بر اصرار خود در برانداختن این وضعیت ناهنجار می‌افزایید و هر قدر بخواهید خود را بهتر نمایید، روز به روز بدتر شده، می‌بینید امروز از روز گذشته یک درجه به پرتگاه زوال نزدیکتر شده‌اید. دیروز جنون به کله شما زد، به هوس افتادید رژیم را تغییر دهید، بلکه از زیر فشار استبداد خلاصی جوید، استبداد را به مشروطه بدل نمودید ولی امروز می‌بینید همان آتش است و همان کاسه...» کارون اولین روزنامه‌ای است که در شهرستانها مانند تهران به قطع بزرگ روزنامه‌ای چاپ شد. این روزنامه پس از مدتی تعطیل شد. در ۳۰ بهمن ۱۳۰۵ ه. ش در روزنامه آرژنگ اعلام شد که هفته آینده مجدداً روزنامه کارون منتشر خواهد شد. صدر هاشمی نوشته است:

«نمونه‌ای از انتشار مجدد آن در دست نگارنده نیست.»
برزین نیز دوره دوم انتشار آن را بعد از شهریور ۱۳۲۰ می‌داند.
صدر هاشمی ۹۰۵ / برزین حرف ک / قاسمی ۷۳۰ / اسناد مطبوعات (۱۳۲-۱۲۸۶) ج ۲

کاشف اسرار

نوع و روش: روزنامه خبری، سیاسی

صاحب امتیاز و مدیر: ابوالقاسم پروردین ملقب به

مؤید الشریعه گیلانی

تاریخ انتشار: سال ۱۲۹۵ ه. ش. ۱۳۳۵ ه. ق

فاصله انتشار: هفتگی

قطع: وزیری بزرگ

حق اشتراک سالیانه: در اصفهان ۶۰ و شش ماهه ۳۵ قران.

داخل کشور سالیانه ۷۰ و شش ماهه ۴۰ قران. تعیین

اجرت لوايح خصوصي و قيمت اعلانات با سردبير بوده

است.

چاپ: ابتدا سنگی سپس سربی

شعار روزنامه: «در این روزنامه از حوادث داخله و خارجه و سیاست مدن و اصلاح ملکیه و علوم و تاریخ و فلاحت نوشته می‌شود.»

کشکول

نوع و روش: روزنامه خبری، سیاسی و فکاهی

صاحب امتیاز و مدیر: مجدالاسلام کرمانی

تاریخ انتشار: ۱۴/۱/۱۲۸۸ ه.ش. ۱۲ ربیع‌الاول ۱۳۲۷ ق.

فاصله انتشار: دو بار در هفته.

قطع: وزیری، چهار صفحه

قیمت: تک شماره ۲ شاهی سایر نقاط کشور ۳ شاهی

حق اشتراک سالیانه: در اصفهان یک تومان سایر نقاط

کشور ۱۲ قران، کشورهای دیگر ۵ فرانک

چاپ: سنگی

محل اداره نشریه: اصفهان جنب قنصلخانه انگلیس

انتشار روزنامه کشکول در اصفهان، در حقیقت ادامه

انتشار کشکول تهران است. پس از آنکه به‌دستور

محمدعلی‌شاه مجلس به توپ بسته شد و جراید

توقیف عمومی شدند مجدالاسلام کرمانی مدیر

روزنامه کشکول به اصفهان آمد و پس از ده ماه مجدداً

کشکول را در اصفهان منتشر کرد.

وی در سرمقاله شماره اول کشکول اصفهان نوشته

است: «کشکول هم مثل سایر ادارات جراید ملیه پایمال

ظلم و استبداد درباریان شد. تا این اوقات که نسیم آزادی

از طرف اصفهان وزیدن گرفته و کلیه جنوب ایران هم

ملحق به شمال شده و احرار بختیاری اشرار مستبده را از

اصفهان فرار دادند و حکومت ملیه در آنجا استقرار

گرفت و بر حسب اتفاق، عبور مدیر سابق کشکول به

اصفهان اتفاق افتاد. جماعتی از بزرگان علمای اعلام و

رجال کرام، اصرار و ابرام در توقف نگارنده کردند تا

چندی به تحریر مقالات مفیده اشتغال پذیرد. شاید

افکار عامه توسعه گیرد و هموطنان بزرگ آزادی طلب

آن را بفهمند که چرا جان در راه حریت می‌دهند. بنده هم

حسب‌الضرورة اطاعت کرده، جریده فریده جهاد اکبر را

برای انتشار مقالات سیاسی انتخاب نموده و با عدم

[وجود] اجتماع اسباب، اداره معطله کشکول را هم دایر

داشته... نویسنده کتاب تاریخ سانسور در مطبوعات

ایران در مورد آمدن مجدالاسلام به اصفهان و انتشار

روزنامه کشکول نظر دیگری را ارائه می‌دهد:

«مجدالاسلام که از کار روزنامه‌نگاری آگاه بود گفته شد

پس از بمباران مجلس شورای ملی، با درباریان و رهبران

ارتجاع رابطه داشته و با هزینه آنان به اصفهان که پس از

یک وقفه کوتاه مشروطه را به‌دست آورده بود سفری

می‌کند و چند شماره‌ای از روزنامه فکاهی کشکول را در

صدر هاشمی نوشته است: «کاشف اسرار از

روزنامه‌های تند ولایت است که در اصفهان علیه

سیاست همسایه شمالی منتشر شده است.» در شماره

اول سال چهارم در ۲۶ حوت ۱۲۹۹ در این روزنامه در

مورد حمله قزاقان روسی در خراسان نوشته شده است:

«وا اسفا، در حدود خراسان، قزاقان روسی بدون

رعایت ناموس به حمام زنانه رفتند، معابد ما طویله

اسبان لشکریان تزار، قبه مطهر حضرت رضا را با

توپ شربار خراب، کسبه و مردمان بی‌سلاح ما هدف

تیر زهرآگین.»

دز حقیقت پروردین روزنامه کاشف اسرار را به‌جای

روزنامه لوی اسلام که پس از ۳ شماره توقیف شد

منتشر کرد. در شماره اول کاشف اسرار نوشت: «چون

لوی اسلام مظلومانه توقیف شد [بعدها کاشف اسرار

به همان سبک و روش مشترکین لوی اسلام را محفوظ

خواهد نمود و متمنی است خوانندگان به همان سمت

بشناسند.» و سپس در ادامه به‌قول نویسنده کتاب

تاریخ سانسور در مطبوعات ایران، بی‌پروا در صفحه

نخست آن نوشت: «بازماندگان لوی اسلام با کمال تأثر

وزارتین جلیتین معارف و عدلیه را از شهادت آن جریده

مقدسه مستحضر می‌سازند.» برابر مندرجات کتاب

اسناد مطبوعات روزنامه کاشف اسرار در سال

چهارم (۱۲۹۹) به دستور حکومت وقت توقیف شد!

گرچه ۲۶ مرداد ۱۲۹۷ ه.ش نیز به دستور وزارت

معارف وقت به‌دلیل نداشتن امتیاز و توهین به

هیأت دولت توقیف شده بود. برزین و قاسمی برای

کاشف اسرار دو دوره انتشار در مشهد و اصفهان قایل

شده‌اند. اما صدر هاشمی اشاره‌ای به مشهد ندارد.

پروردین پس از توقیف کاشف اسرار، روزنامه عصر

پهلوی را منتشر کرد. این روزنامه در مناقشات قلمی

مطبوعات اصفهان در سالهای ۱۳۰۰ و ۱۳۰۱ شمسی

نقش داشت.

آخرین شماره موجود: شماره ۲۳ سال ۱ دانشگاه تهران

صدر هاشمی ۹۰۸ / برزین حرف ک / قاسمی ۷۳۴

آن شهر انتشار می‌دهد.» استاد محیط طباطبایی نیز می‌نویسد: «مجدالاسلام کرمانی مدیر سه روزنامه ندای وطن، کشکول و محاکمات که از روزنامه‌های معروف صدر مشروطه بودند، طوری دو دوزه بازی می‌کرد که روزنامه او بعد از تعطیل عمومی جراید و قتل و توقیف و فرار برخی از مدیران آنها، مانند اقیانوس اجازة انتشار مسجود یافت، اما بنا به مصلحتی بعد از نشر دو سه شماره دوباره تعطیل شد. مدیرش موقعی که شهر اصفهان به دست بختیارها افتاده بود به اصفهان رفت یا فرستاده شد تا کشکول را به نفع حرکت تازه انتشار دهد.» به هر حال روزنامه کشکول اصفهان اخبار و رویدادهای مشروطه در اصفهان را به‌طور کامل و دقیق درج می‌نموده است. از جمله اخبار تجمع سران بختیاری در اصفهان و حرکت آنان برای مقابله با محمدعلی شاه و همچنین متن تلگراف‌هایی که بین دولت و سران بختیاری رد و بدل شده در این روزنامه به چاپ رسیده است و از این جهت منبع کم‌نظیری از تاریخ خدمات بختیاری‌ها و مردم اصفهان به مشروطه ایران است. صدر هاشمی آخرین شماره‌ای که از روزنامه کشکول دیده شماره ۲۷ به تاریخ ۲۶ جمادی‌الثانی ۱۳۲۷ است. رابینو تاریخ پایان کار این روزنامه را در اصفهان ۹ شوال ۱۳۲۷ ضبط کرده و معتقد است که: «کلیتاً ۲۳ نمره در اصفهان طبع و توزیع شد.» سید فرید قاسمی شماره ۳۳ آن را در کتابخانه دانشگاه تهران موجود می‌داند. صفحه چهارم روزنامه کشکول معمولاً حاوی کاریکاتور درباره مسائل روز آن زمان کشور بوده است.

مجدالاسلام کرمانی: از شخصیت‌های پیچیده دوران انقلاب مشروطه است وی نویسنده، شاعر، روزنامه‌نگار و سیاستمدار بود. با آنکه در جناح مشروطه خواهان جای داشت، اما بنا بر منابع مختلف با مستبدین نیز در ارتباط بود. او یک‌بار به علت تندروی در آزادیخواهی به دستور عین‌الدوله به همراه افراد دیگر به کلات نادری در خراسان تبعید شد و تا پایان صدارت عین‌الدوله در آنجا بود. احمد کسروی می‌نویسد: «مجدالاسلام یکی از کارکنان عین‌الدوله و به گفته آن زمان راپرتچی او می‌بود و از دستگاه او نان می‌خورد. وی ایسن وقت کار کوشندگان را در پیشرفت می‌دید. می‌خواست جایی هم برای خود در میان ایشان باز کند و این بود در اینجا و آنجا نشسته زبان بر بدگویی از عین‌الدوله گشاده می‌داشت.»

استاد محیط طباطبایی می‌نویسد: «همراه با مجاهدین بختیاری به تهران آمد و به انتشار ندای وطن پرداخت. اما بدگمانی درباره کارهای گذشته‌اش و نسبت همکاری با ارشدالدوله و سعدالدوله و تهمت جاسوسی در اصفهان، این مرد صاحب قلم و فاضل و مستعد را به بند زندان افکند و روزنامه او را تعطیل کرد و سرانجام محکوم به تبعید از تهران شد.» مجدالاسلام اواخر عمر را در کرمان به سر می‌برد و در سال ۱۳۰۲ ه. ش در همانجا درگذشت.

رابینو ۱۶۸ / براون ۲۸۱ / صدر هاشمی ۹۲۵ / برزین حرف ک / قاسمی ۷۴۸ / خمامی زاده ۲۸۳
آخرین شماره موجود: شماره ۳۳ سال ۱ دانشگاه تهران

کیان

نوع و روش: روزنامه

صاحب امتیاز و مدیر: محمداسماعیل خان شریف
قمشه‌ای

تاریخ صدور امتیاز انتشار: ۸ آذر ۱۳۰۴

محل انتشار: اصفهان

این روزنامه هیچ‌گاه انتشار نیافته است. قاسمی محل انتشار آن را تهران می‌داند.

صدر هاشمی ۹۴۱ / برزین حرف ک / قاسمی ۷۶۵

گنجینه انصار

نوع و روش: مجله ادبی، اجتماعی، سیاسی

صاحب امتیاز، مدیر و نویسنده: میرزا حسن خان جابری
انصاری، معروف به شیخ جابری ملقب به صدرالادباء

تاریخ انتشار: ۱۲۸۶/۹/۱ ه. ش / ۱۶ شوال ۱۳۲۵ ه. ق
فاصله انتشار: دو هفته یک‌بار

آگهی: سطری یک قران

قیمت: تک شماره پانصد دینار

حق اشتراک سالیانه: در اصفهان یک تومان و دو هزار
دینار، سایر نقاط یک تومان و چهار هزار دینار

قطع: کوچک خشتی، شانزده صفحه

چاپ: سربی

چاپخانه: فرهنگ جنب بانک

محل اداره نشریه: اصفهان درب مسجد ذوالفقار

شعار روزنامه: «در ترقی دولت و ملت و ثروت عمومی است و غرض خصوصی با احدی ندارد.» از این مجله فقط ۳ شماره منتشر شده است. مندرجات آن شامل

مناظره بین دو نفر تحت عنوان پیر و جوان یا شیخ و شاب و درباره آزادی و استبداد است. شیخ جابری در نامه‌ای به صدرهاشمی می‌نویسد: «... و اما مجله گنجینه انصار را بنده در سال ۱۲۸۴ شمسی و ۱۳۲۵ قمری ۳ نمره نوشته و طبع کرده به محاسن مشروطیت صحیحه و اتحاد اسلام و اتفاق دولت و ملت و اخبار بسیاری از حوادث آتیه امروزه و تشویق به تربیت افکار و ترتیب مجالس چون از آن مجالس منعقد در لندن آگاهی داشتم و در بمبئی حساً دیده‌ام.»
براون ۷۳ / صدرهاشمی ۹۵۹ / برزین حرف ک / قاسمی ۷۸۰ / خماسی زاده ۲۹۳

لوائی اسلام

نوع و روش: روزنامه ادبی، اجتماعی، سیاسی
صاحب امتیاز و مدیر: ابوالقاسم پروردین، مؤیدالشریعه
گیلانی

تاریخ انتشار: ۱۲۹۶/۶/۲۷ ه.ش. اول ذی حجه ۱۳۳۵ ه.ق
قطع: وزیری بزرگ، هشت صفحه

فاصله انتشار: هفتگی

قیمت: تک شماره ۶ شاهی

حق اشتراک سالانه: یکساله ۶۰ قران، شش ماه ۳۵ قران
چاپ: احتمالاً سنگی

محل اداره نشریه: اصفهان خیابان خوش

این روزنامه پس از انتشار سه شماره توقیف شد.

رجوع شود به کاشف اسرار

صدرهاشمی ۹۷۰ / برزین حرف ل / قاسمی ۷۸۹

معرفت

نوع و روش: مجله فرهنگی، اجتماعی

تاریخ انتشار: ۱۲۹۷ شمسی

فاصله انتشار: ۱۵ روز یکبار

در منابع اطلاعات بیشتری دیده نشد.

صدرهاشمی ۱۰۲۷ / برزین حرف م / قاسمی ۸۴۴

مفتش ایران

نوع و روش: روزنامه سیاسی، خبری، علمی، اخلاقی

صاحب امتیاز و مدیر: سید نورالدین عراقی معروف به

ایرانمدار مکی ملقب به ادیب حضور

سردبیر: ابراهیم راه نجات تا سال هفتم

تاریخ انتشار: ۱۲۸۷ ه.ش. ۱۳۲۷ ه.ق

فاصله انتشار: هفتگی

حق اشتراک سالانه: اصفهان ۲۴ قران. سایر نقاط کشور

۳۰. ممالک خارجه ۳۵ قران

قیمت آهلی: صفحه اول سطری ۲ قران، در صفحه آخر

سطری یک قران

قطع: متوسط

چاپ: سری

چاپخانه: حیل‌المتمین

محل اداره نشریه: اصفهان پشت مسجدشاه

شعار روزنامه، «از هرگونه مطالب سودمند به آزادی

سخن می‌راند.» این شعار در طول انتشار نشریه چندین

بار تغییر یافته است. در سال هفتم: «این روزنامه برای

خدمت به این آب و خاک تجدید شده است.» که

مشخص می‌شود روزنامه پس از مدتی تعطیل مجدداً

راه‌اندازی شده است.

در سال دهم: «مسلك این روزنامه تفتیش در تمام

ایالات و ولایات ایران، قویاً طرفدار مظلوم و صاعقه

خرمن جان خائنین است.»

روزنامه مفتش ایران یکی از روزنامه‌هایی است که با

چندین دوره فترت و توقیف در اصفهان به مدت

۲۱ سال منتشر شد. و سپس از سال ۱۳۱۰ ه.ش.

انتشار آن در اراک ادامه یافت. این نشریه در ابتدای

سلطنت رضاخان پهلوی مدتی تعطیل شد.

سید نورالدین عراقی: وی پس از تحصیلات مقدماتی

در ۱۵ سالگی برای ادامه تحصیل به بیروت رفت. و در

۱۸ سالگی به ایران بازگشت و مدرسه شرف مظفری را

بنا نهاد. و سپس روزنامه مفتش ایران را در تهران منتشر

رد. از طرف مردم مازندران به وکالت دارالشورای ملی

انتخاب شد. پس از به توب بستن مجلس مورد غضب

قرار گرفت و سپس با وساطت بخشوده شد بعد به

اصفهان تبعید شد و روزنامه مفتش را در اصفهان، اراک

و کسرمانشاه منتشر کرد در سال ۱۳۱۹ ه.ش

دوباره تقاضای تجدید انتشار روزنامه را نمود که

با مخالفت اداره سیاسی و نگارشات وزارت کشور

روبه‌رو شد. در ۲۱ اسفند ۱۳۲۰ ه.ش در ۶۰ سالگی

در اصفهان درگذشت و در تخت فولاد به خاک

سپرده شد.

آخرین شماره موجود: شماره ۴ سال ۸ دانشگاه تهران

صدرهاشمی ۱۰۳۲ / برزین حرف م / قاسمی ۸۴۷

اسناد مطبوعات (۱۳۲۰-۱۲۸۶) جلد ۲

شیروانی پس از چهل روز از زندان باغشاه در تهران آزاد

شد و سپس در دلو (بهمن) ۱۳۰۰ مجدداً روزنامه میهن

را در تهران منتشر کرد. ماجرای زندانی شدن و شلاق

خوردن او در روزنامه‌های آن‌زمان از جمله راه نجات و

زبان زنان انعکاس وسیعی داشت. خود او پس از عزل

رضاشاه در مقاله‌ای در دی‌ماه ۱۳۲۰ نوشت: «روز سه‌شنبه

پنجم مرداد ۱۲۹۸ خورشیدی یک روزنامه تندخو و

عصبانی در ۸ صفحه با قطع متوسط به‌نام میهن در

اصفهان پا به عرصه انتشار نهاد. این روزنامه پس از

انتشار شماره دوم هر روز با زد و خورد و کشمکش و

انواع گرفتاریها و بدبختیها دست به‌گریبان بود. تا آنکه

بالاخره در سی‌ام حمل ۱۲۹۹ با یک حادثه فجیع و خونین

به اتفاق نویسنده آن به سياهچال توقیف و سپس به تبعید

و حبس باغشاه افکنده شد. روزنامه میهن در سال

۱۳۰۰ بدواً هفتگی و بعد به‌طور هفتگی و هم یومیه در

تهران به تجدید انتشار موفق و درست روز سی‌ام اسفند

۱۳۰۴ بعد از هفت سال در زیر فشار سانسور نظمی

ناتوان شده و بالنتیجه غروب کرده، سرگذشت پرحادثه

این روزنامه تند و منتقد و تاریخ طلوع و غروب آن که

در اصفهان به یک سلسله وقایع سیاسی منجر گردید فعلاً از

موضوع بحث خارج است. فقط یکی از گناهان کبیره این

روزنامه اسم آن (میهن) بود و روی همان منبری که کلمه

تکفیر نویسنده آن صادر شد گفتند اسم این روزنامه هم

«ارمنی» است و خود یکی از دلایل کفر ناشر است.»

میرزا ابوطالب شیروانی: وی در شوال ۱۳۰۹ ه. ق در

اصفهان متولد شد. تحصیلات دبیرستان را در مدرسه

انگلیسی‌ها به اتمام رساند. مدرسه رشیدی را با سبک

جدید آموزش و پرورش در اصفهان ایجاد کرد. در ۱۹

سالگی به عضویت دفتر انجمن ولایتی اصفهان درآمد،

پس از بمباران مجلس، خانه وی در اصفهان غارت شد

و خودش به عراق گریخت.

پس از مهاجرت از عراق به‌همراه سردار صولت

بختیاری به عضویت کمیته دفاع ملی درآمد. بعد از کودتا

در دوره‌های پنجم و ششم نماینده مردم شهرضا در

مجلس شد. بعد از دوره ششم در تمام مدت سلطنت

رضاشاه خانه‌نشین شد. پس از شهریور ۲۰ بار دیگر در

شهریور ۱۳۲۳ روزنامه میهن را در تهران منتشر نمود و

در سال ۱۳۲۴ سالنامه‌ای تحت عنوان عالم منتشر کرد.

صدر هاشمی ۱۰۵۵ / برزین حرف م / قاسمی ۸۶۴

اسناد مطبوعات (۱۳۲۰-۱۲۸۶) جلد ۲

نوع و روش: روزنامه خبری، سیاسی، علمی، تاریخی
 صاحب امتیاز و مدیر: آقای مسیح توپسرکانی
 تاریخ انتشار: ۱۲۸۸/۹/۲۴ ه. ش. ۲۱ ذی‌قعدة ۱۳۲۶ ه. ق.
 فاصله انتشار: هفتگی رابینو می‌نویسد: هفته‌ای دو نمره
 حق اشتراک سالیانه: در اصفهان ۱۴ قران، سایر بلاد
 ۱۷ قران

قیمت: تک شماره ۴ شاهی

آگهی: سطری ۲ قران

قطع: ۱۱۳/۵×۶ اینچ، ۴ صفحه

چاپ: سنگی

خط: نسخ

محل اداره نشریه: اصفهان، تیمچه قهوه، اداره آقاسید
 حسن مؤمن‌زاده
 شعار روزنامه: «جریده‌ای است سیاسی، اخباری، علمی،
 تاریخی، اخلاقی و خلاصه مذاکرات انجمن ولایتی در
 وی درج می‌شود.»

مندرجات نافور مانند سایر جراید محلی صدر
 مشروطیت عبارت از یک سرمقاله و اخبار محلی و
 مقالات مختلف راجع به مشروطیت و تنظلم از
 مستبدین بود. مطلب قابل توجهی که در این روزنامه به
 چشم می‌خورد ستون طنزی بود که تحت عنوان «زشت
 و زیبا» به چاپ می‌رسید. ادوارد براون نوشته است:
 «بخش هجویی یا فکاهی این روزنامه تحت عنوان
 «زشت و زیبا» با سبک ادبی مطبوعی نوشته می‌شد،
 روش این روزنامه مشروطه‌خواه و لیبرال، اقراطی
 بوده است.»

رابینو نیز مسلک این روزنامه را دموکرات ذکر کرده
 است. اسم این روزنامه در مربعی که اضلاع آن را کلمات
 (عدالت، حریت، مروّت، حمیت) تشکیل می‌داد نوشته
 می‌شد و در بالای آن آیه شریفه «فاذا فقر فی النافور
 فذلک یومئذ یوم عسیر» و در زیر آن «علی‌الکافرین غیر
 یسیر» طبع می‌شده است.

بخشی از ستون «زشت و زیبا» مندرج در شماره
 ۱۶ نافور «آخر تا کی بیکار بیکار راه برویم؟ آخر تا کی
 گرد و غبار کثیف استنشاق کنیم؟ آخر تا کی خرج باشد،
 دخل نداشته باشیم. بیا از این مقدمه هم بگذریم؟ آخر تا
 کی نفاق و رقابت، آخر تا کی تدلیس و شقاوت.
 سبحان‌الله، آخر در مملکت آدم یافت نمی‌شود؟ آخر
 این وطن ما آباد نمی‌گردد؟»

رابینو پایان کار این روزنامه را تاریخ ۸ شعبان ۱۳۲۷
 می‌داند. از روزنامه نافور جمعاً ۲۵ شماره منتشر شده
 است. نویسنده کتاب تاریخ سانسور مطبوعات ایران
 روزنامه نافور را روزنامه‌ای «آزاد و ملی» خوانده است.
 آقا مسیح توپسرکانی: از عناصر فرهنگی و از طرفداران
 مشروطیت بود. وی در سال ۱۳۲۵ ه. ق چندی رئیس
 معارف و اوقاف یزد و قبل از آن امین اوقاف اصفهان
 بوده است.

رابینو ۲۰۰ / براون ۳۴۰ / صدر هاشمی ۱۰۶ / برزین
 حرف ن / قاسمی ۸۷۲ / خماسی زاده ۳۴۱

نامه حقیقت

نوع و روش: روزنامه مذهبی، سیاسی
 صاحب امتیاز و مدیر: حجت‌الاسلام سید احمد نوربخش
 دهکردی ملقب به حقیقت.
 تاریخ انتشار: لیلۃ‌الرحمه ۲۲ محرم‌الحرام ۱۳۲۵ ه. ق
 ۱۶/۱۲/۱۲۸۵ ه. ش.

تعداد صفحات: ۴ صفحه

حق اشتراک سالیانه: اصفهان ۱۴ قران، سایر بلاد ایران به
 اضافه هزینه پست
 چاپ: سنگی

محل اداره نشریه: اصفهان، محله بیدآباد

رابینو و براون نام این روزنامه را «حقیقت» ضبط
 کرده‌اند.

مدیر نامه حقیقت در مورد مرآه و مسلک این
 روزنامه نوشته است: «با کسی غرضی نیست و در دل
 مرضی نی، شخصاً به کسی نظر ندارد هر گاه یکی از
 برادران گوشه‌ای دید یا توشه‌ای برد، در خور اوست،
 دخلی به گوینده ندارد. ملتفت باشند دم خروس از
 جیبشان پیدا نباشد اگر باشد در نامه حقیقت به اسم و
 رسم بدون غرض و مرض درج خواهد شد. یمیزالله
 الخبیث من الطیب. روزنامه‌نگاران هم ملتفت باشند
 دروغ ننویسند، دروغگو دشمن خداست، این نامه
 حقیقت مفتش روزنامه‌ها هم هست، راستی را پیشه
 کنید. هر کجا هستیم برادر هستیم، ابونا آدم و الام حوا.
 حق یار همه و حق پرستی کار همه باد. فقیر الی‌الله سید
 احمد نوربخش.»

این روزنامه طرفدار مشروطه بود و به تشریح
 اوضاع خراب روزگار خود می‌پرداخت: «خدا پناه به تو
 می‌بریم، تا کی درمانده و پریشان و دربه‌دریم. نمی‌دانیم

این وضع، تمهید مقدمه چه قضیه‌ای است، و از تشکیل این صغری و کبری ما را از قضایای قدری چه حصه‌ای است.

شهر پریشان و شهریار پریشان / روز پریشان و روزگار پریشان / کار خلاق به اضطراب کشیده / گشته دل خلق ز اضطراب پریشان / خاطر شه ار به جمع ملک نکوشد / کار بماند برین قرار پریشان / خدایا خیر پیش آور و ما را به خود وامگذار. گر ما مقصریم تو دریای رحمتی ...»

رایینو می‌نویسد: که از روزنامه حقیقت «فقط ۱۴ نمره به طبع رسید.» صدر هاشمی می‌نویسد: «در نامه حقیقت ذکری از مطبوعه آن نشده و از بعضی از مردم اصفهان شنیدم که مرحوم حاج سید احمد دهکردی، مدیر روزنامه با جمعی از دوستان از خوف ظل السلطان حاکم وقت دستگاه طبع روزنامه را به کوه صفا که در جنوب اصفهان است نقل کرد و روزنامه آنجا چاپ می‌شده است و ذکر تاریخ «لیله ۲۲ محرم» نیز مؤید این شایعه می‌باشد و معلوم می‌شود محل طبع و عمل آن خیلی مخفیانه انجام می‌گرفته است.»

سید احمد نوربخش دهکردی: معروف به رحمت‌علیشاه حقانی از اکابر عرفای سلسله خاکساریه و درویشان حقانی شهرکرد بود. وی فرزند حجت‌الاسلام سید محمدباقر دهکردی و برادر کوچک آیت‌الله العظمی سید ابوالقاسم نجفی دهکردی است. سید احمد نوربخش در سال ۱۲۸۶ ه. ق در دهکرد (شهرکرد) به دنیا آمد و پس از آنکه به مدت چهارده سال علوم مذهبی را نزد استادان بزرگ آن زمان در اصفهان آموخت، به عتبات عالیات سفر کرد و پس از چندی مصادف با ظهور انقلاب مشروطه به ایران بازگشت. وی با توجه به ارتباطی که با روحانیون اصفهان داشت در زمینه برقراری ارتباط خوانین بختیاری با روحانیت اصفهان نقش مهمی ایفا کرد و به‌عنوان نماینده روحانیون عمل می‌نمود و حامل پیغامهای محرمانه دوطرف بود. وی همچنین در اتحاد خوانین بختیاری و فتح اصفهان و پس از آن فتح تهران نقش مهمی بر عهده داشت. در اغلب سفرهای جنگی، ضرغام‌السلطنه فاتح اصفهان را که به وی ارادتی داشت همراهی می‌کرد و اغلب با مکاتبات و اشعار جذاب، بختیاریان را در امر مشروطه‌خواهی تشویق می‌نمود.

استاد محیط طباطبایی می‌نویسد: «در اصفهان سید احمد دهکردی نوربخش قطب محل، نامه حقیقت را در

این سال - ۱۳۲۵ - انتشار داد. او در سال ۱۳۲۷ ضرغام‌السلطنه سرسپرده خود را به مبارزه با استبداد تشویق کرد و خودش تا قم با او همراهی کرد.»

سید احمد نوربخش در تاریخ ۱۲ جمادی‌الاول سال ۱۳۳۹ ه. ش درگذشت. وی دارای تألیفات چندی است مانند آغاز حقیقت، رشحات رحمت، دیوان اشعار و منطق‌الطیر.

آخرین شماره موجود: شماره ۲، سال ۱، دانشگاه تهران رایینو ۸۹ / براون ۱۴۷ / صدر هاشمی ۱۰۷۹ / برزین حرف ن / قاسمی ۸۸۱ / خمایی زاده ۳۴۳

نجات ایران

نوع و روش: خبری و اجتماعی

تاریخ انتشار: ۱۳۰۰ ه. ق

فاصله انتشار: هفتگی

محل انتشار: اصفهان

قاسمی ۸۹۵

قاسمی منبع خود را مجله بانک ملی ایران شماره ۲۷ شهریور ۱۳۱۷ صفحه ۳۹۲ ذکر کرده است. در منابع دیگر اشاره‌ای به آن نشده است.

نجات وطن

نوع و روش: روزنامه خبری

تاریخ انتشار: ۱۳۲۷ ق و ۱۲۸۷ ش

فاصله انتشار: هفتگی

محل انتشار: اصفهان

رایینو ۲۰۵ / براون ۳۴۷ / صدر هاشمی ۱۰۹۳ / برزین حرف ن / قاسمی ۸۹۷ / خمایی زاده ۳۵۰
رایینو معتقد است بیشتر از هفت، هشت نمره طبع و توزیع نشد.

ندای اسلام

نوع و روش: روزنامه مذهبی، خبری

صاحب امتیاز و مدیر: حاج میرزا علی آقا اصفهانی

تاریخ انتشار: ۱۳۰۴ ش

فاصله انتشار: هفتگی

صدر هاشمی ۱۰۹۹ / برزین حرف ن / قاسمی ۹۰۱
صدر هاشمی تاریخ صدور امتیاز انتشار آن را ۴ آذر ۱۳۰۴ ضبط کرده است. با توجه به تاریخ صدور امتیاز نمی‌توان آن را جزء دوره قاجاریه دانست.

نهضت اسلام

نوع و روش: روزنامه اجتماعی، مذهبی

صاحب امتیاز و مدیر: اسدالله باغبادرائی

تاریخ انتشار: ۲۴ حوت (اسفند) ۱۳۰۲، ۸ شعبان ۱۲۴۲ ه. ق.

فاصله انتشار: هفتگی

قطع: یک ورق بزرگ

قیمت: تک شماره: ۴ شاهی

حق اشتراک سالیانه: داخله ۶۰ قران. سایر نقاط کشور ۷۰ قران. شش ماهه ۴۰ قران. به اهل علم و شاگردان مدارس تخفیف داده می شود.

چاپ: سنگی

چاپخانه: حبل المتین

محل اداره نشریه: اصفهان، خیابان سپه جنب چهلستون.

شعار روزنامه: «ان الذین عندالله الاسلام».

روزنامه نهضت اسلام چاپ اصفهان، در حقیقت

ادامه روزنامه نهضت اسلام چاپ تهران است که پس از

چندی به اصفهان منتقل شد. صدر هاشمی می نویسد:

«از روزنامه چاپ اصفهان به طور نمونه شماره اول در

دست است.»

میرزا اسدالله باغبادرائی: از اهالی باغباداران از توابع

اصفهان بود و در اداره آمار اصفهان فعالیت داشت و در

سال ۱۳۲۸ ه. ش در این شهر فوت کرد.

صدر هاشمی ۱۱۴۷ / برزین حرف ن / قاسمی ۹۳۲

منابع

الف) کتاب

ابوترابیان، حسین. مطبوعات ایران (از شهریور ۱۳۲۰ تا

۱۳۲۶)، انتشارات مؤسسه اطلاعات، تهران، ۱۳۶۶.

اسماعیل پورقوچانی، رمضانعلی. فهرست روزنامه های

کتابخانه آستان قدس، مؤسسه چاپ و انتشارات آستان

قدس، چاپ اول، مشهد، مرداد ۱۳۶۴.

اسماعیل پورقوچانی، رمضانعلی. فهرست مجلات کتابخانه

آستان قدس، ناشر کتابخانه آستان قدس، چاپ اول،

مشهد، فروردین ۱۳۶۱.

براون، ادوارد. تاریخ مطبوعات و ادبیات ایران در دوره

مشروطیت، دوره ۳ جلدی مترجمان محمد عباسی، رضا

صالحزاده، ناشر کانون معرفت، چاپ اول، ۱۳۴۱-۱۳۳۵.

برزین، مسعود. شناسنامه مطبوعات ایران از ۱۲۱۵ تا

۱۳۵۷ ش، انتشارات بهجت، چاپ اول، تهران، ۱۳۷۱.

بیات، کاوه. مسعود کوهستانی نژاد. اسناد مطبوعات

(۱۳۲۰-۱۲۸۶ ه. ش)، انتشارات سازمان اسناد ملی

ایران، چاپ اول، تهران ۱۳۷۲.

خمامی زاده، جعفر. روزنامه های ایران از آغاز تا سال ۱۳۲۹

هجری قمری، برداشتی از فهرست ه. ل. رابینو، انتشارات

اطلاعات، چاپ اول، ۱۳۷۲.

دانشورعلوی، نورالله. تاریخ مشروطه ایران و جنبش

وطن پرستان اصفهان و بختیاری، کتابخانه دانش، چاپ

اول، تهران، ۱۳۳۵.

دهخدا، علی اکبر. لغت نامه، ذیل لغت جرید، انتشارات و

چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم از دوره جدید، ۱۳۷۷.

رائسین، اسماعیل. فراموشخانه و فراماسوتری در ایران،

انتشارات امیرکبیر، چاپ سوم، تهران، ۱۳۵۷.

رابینو، ه. ل. (هیاجنت لوی رابینو دی بوگواماله)، صورت

جراید ایران و جرایدی که در خارج ایران به زبان فارسی

طبع شده است، تصحیح و حواشی: سید فرید قاسمی،

مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه ها، چاپ اول، ۱۳۷۳.

صدر هاشمی، سید محمد. تاریخ جرید و مجلات ایران، دوره

۴ جلدی، انتشارات کمال، چاپ دوم، اصفهان، ۱۳۶۲.

قاسمی، سید فرید. راهنمای مطبوعات ایران (عصر قاجار

۱۳۰۴-۱۲۱۵ ش) مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه ها،

چاپ اول، ۱۳۷۲.

کهن، گوئل. تاریخ سانسور در مطبوعات ایران، جلد دوم،

مؤسسه انتشارات آگاه، چاپ اول، ۱۳۶۲.

محیط طباطبایی، سید محمد. تاریخ تحلیلی مطبوعات ایران،

مؤسسه انتشارات بعثت، چاپ اول، ۱۳۶۶.

نوری، فروغ الزمان. راهنمای مطبوعات (فهرست نشریات

موجود در کتابخانه عمومی ابن مسکویه اصفهان)،

انتشارات نقش مانا، اصفهان، ۱۳۸۰.

نیکزاد امیرحسینی، کریم. شناخت سرزمین چهارمحال، جلد

دوم، کتابخانه نشاط، اصفهان، بی تا.

همایی، جلال الدین. برگزیده دیوان سه شاعر اصفهان (عنقا،

سها، طرب)، کتابفروشی فروغی، چاپ اول، تهران،

۱۳۴۳.

ب) مقالات

سپنتا، دکتر ساسان. انجمن های ادبی اصفهان، ماهنامه آینده،

شماره ۷ و ۸ مهر و آبان ۱۳۶۵.

مجله دانشکده، شماره اول، سال اول (بهمن ۱۳۰۳).

نسخه هایی از مطبوعاتی که نامشان در این پژوهش آمده و به

آنها دسترسی حاصل شد.

